

Grendel Lajos: Hűtlenek

A hatvanas évek második felében jelentős csehszlovákiai próza- és drámairodalomra figyelhetett föl a mainál lényegesen fogékonyabb hazai irodalmi élet, s amikor — az ismert események következtében — eltűntek a műfordítások lajstromából az érdeklődést kiváltó nevek, visszazökkent előbbi állapotába az olvasói kedv. Részben ennek köszönhető, hogy az 1972-ben megjelent szlovákiai fiatal magyar prózaírók antológiája udvarias kritikai visszhangnál több méltatást nem váltott ki, másfelől az magyarázza vagy magyarázhatja az érdeklődés lecsökkenését, hogy a külföldi magyar szerzők művei iránt nem mindig az esztétikai értékek keltenek elsődleges érdeklődést, hanem azok a szociográfiai leírások, amelyek a magyar kisebbség társadalmi helyzetéről tudósítanak. Messzire vinne annak boncolgatása, hogy ez a szemlélet mennyiben fenyeget a provincialista gondolkodással, és mennyiben hordozza a reális veszélyek ellenében kialakított védekezés mozzanatait, most csak annyit kívánunk megállapítani — immáron az eltelt hét esztendő tapasztalataival bölcsebben —, hogy a *Fekete szél* című antológiából két tanulság levonható. Az egyik Duba Gyula előszava nyomán származik. Ő áttekinti a szlovenszkói magyar novellisztika történetét, és Fábry Zoltánra hivatkozva újra hangsúlyozza, amit a *Harmadvirágzás* című kötetben Stószon papírra vetettek: „A szlovákiai magyar író: minőségi író. Csak ami jobb, ami maradandóbb, biztosíthatja és biztosítja egy nép, egy nyelv érettségét, megmaradását, irodalmi versenyképességét.” Ezt az igényt Duba kiegészíti az európai prózaírás modern tendenciáinak kritikai ismertetésével s az általa válogatott antológia szerzői esetében elemzőn bizonyítja: ki s mennyiben követi a jellegzetesen szlovákiai magyar hagyományokat; ki lépi túl ezeket az örökölt parcellahatárokat s milyen indítékból; hol s mennyiben mutatkozik fedezet arra, hogy a fiatal prózaírók új esztétikai minőséget tudnak fölmutatni. Amikor Duba Gyula a minőséget hangsúlyozta, illetve hangsúlyozza a szerkesztésében megjelenő pozsonyi Irodalmi Szemlével, követendő mértéket szab a hazai és nem hazai irodalmakat elemző kritika számára. Hogy a válogatásában megjelentetett antológia szerzői valóban egy új irodalom nyitányát jelentenék, az csak részben igaz. De a második tanulság kétségtelenül ebből jön: Kovács Magda prózája már akkor s azóta is hiteti egy erős tehetség, egy szuverén alkotó felbukkanását, s az ő indokoltan hangsúlyos jelenléte fogadtatja el azt is, hogy lehet, mert van másféle szlovákiai magyar próza is, mint aminőnek a folytonosságával mindújra számol a magyar kritikai gyakorlat. A harmincesztendő Grendel Lajos novelláskötete jól bizonyítja, hogy nem kivételekről, hanem új áramlatról van szó.

A *Hűtlenek* jellegzetesen első kötet. Nem kiforrott és távolról sem hibátlan. Ezt hangsúlyoznunk kell, nem az ünneprontó tudálékosság kedvéért, hanem avégből, hogy a művészetet versenyfutásnak fölfogók véletlenül se higgyék: az új és biztató tehetségnek látszó Grendel első tomusza máris fölülmúlta — mondjuk — a „régit” képviselő Dobos László kitűnő regényét, az *Egy szál ingbent*. Grendel elbeszélései még jócskán viselik a kamaszkor alig megemésztett élményeit, a pályakezdő értelmiségiek bizonytalanságát, passzív megfigyelőkre jellemző kívülállását. Az irodalmi példák, az olvasmányélmények is erősen kísértenek. Dickens bánatos gyermekarcocskái éppen úgy, mint Edgar Poe rémtörténeteinek atmoszférája, vagy Hemingway feszes dialógusai, máskor a belső monológban fölbontott idő Joyce-tól eltanulható technikája, de nem idegen tőle a manapság újra divatos ironikus anakronizmus sem, a koridegen szövegek egybemontírozása. Mindebből az látszik, hogy Grendel Lajos fiatal, az európai irodalmak köréből kivált az angol nyelvűben járatos, és a huszadik századi modern próza színvonalas formálási eszközeivel kívánja érzékletessé tenni saját élményeit.

Ez a *saját élmény* sem nevezhető példátlanak, ellenkezőleg: sajátosan nemzedéki élmény. A hatvanas évek nyugat-európai diákmozgalmait s a hatvanas évek közép-európai politikai dinamizmusát átélte, mára harminc-egynehány esz-

tendősek jellegzetes társadalmi közérzetéből táplálkozik. Ahogy nemrégiben Szilágyi Ákos próbálta definiálni: a baloldaliság és anarchizmus veresége, a két világháború konszolidált együttélésének állapota vált meghatározóvá. Grendel azonban nem úgy ábrázolja a társadalmi közérzetet, mint pálya- és kortársainak többsége: a szorongás és passzivitás megállapítása éppen úgy nem vonzza, ahogy a „csellengő hősök” fölénye, vagy a jelbeszéddel fűszerezett anakronizmus iróniája. Ha jól értem, módszerváltozatokra azért kényszerül, mert a realista ábrázolás új távlatot keresi. A lelassult társadalmi mozgásban nemcsak az adott világgal szemben tanúsít kritikai magatartást, hanem bíráló attitűddel láttatja önmagát, illetve ábrázolt alteregóit is. A *Kövületek* középső kis írásában elmondja, hogy egy gyerekes kergetőzés alkalmával „lezsidozta” legjobb barátját, s bár erről később soha nem esett szó, valószínű, hogy éppen úgy „feledhetetlen” maradt a rimaszombati barát számára a jelenet, ahogy neki is az, amikor a szomszédék Szabó Pistája őt szlovákul „lemagyarcsabázta”. Vagy a *Nászúton* hőse, az ifjú történész beszámol vén, reakciós apósa ideitlen viselkedéséről, s ifjú felesége elvesztésénél is lényegesebben nyomasztó érzéséről: az asszony bármikor följelentheti, mert hősiünk tényleg plagizált a lenézett öregember műveiből. A kötet címadó — legjobb írása már regénylélegzetű totalitással ábrázolja a kölcsönösség, az összefüggés sajátos egyenrangúságát. Részben a nevelőintézet igazgatójának, részben a szökevénynek a monológjai elevenednek itt meg, s kitetszik, hogy tényleges választása, magasabbrendű morálja egyiküknek sincs. Bizonyos körülmények, rend vagy rendelés következtében kénytelen igazgatni az igazgató, és kibúvókat keresni a nevelt, de bármit tegyenek is, az intézet öntörvényei szerint üzemel.

Könnyű volna azt mondani, hogy a nemzedéki ellentéteket fölváltja Grendelnél valamilyen kifürkészhetetlen determinizmus behelyettesítése. Az emberekkel megtörténik az életük, s nem felelősek magukért, hiszen választási lehetőségük nincs. Ez azonban még részlegesen sem állítható erről a szerzőről. Mindenik írását áthatja az ember morális megítélhetőségének, tehát szabadságának keresése, s hogy ezt nem képes mindenkor fölmutatni, azért önmagát hibáztatja. Kitérő példa erre a *Valami történni fog* című elbeszélése, amely egyszersmind az írói műhely dilemmájának ábrázolása is. A szerző elindít két figurát: az ifjú albérlőt s jámbor szobaasszonyát s egy idő után érzi, hogy nem ura többé a magafaragta hősöknek. Galathea nekilendül, s már öntörvényei szerint fog cselekedni. Tetteit a pygmalionszerző meg nem jövendölheti, csak azt tudja, hogy „valami történni fog”. Van tehát szabadsága a mégannyira determinált világban mozgó embereknek is, de az nem látható be — állítja Grendel — azokkal a módszerekkel, mértékekkel, amelyeket a társadalom és emberismeret eddig bevált eljárásai kínálnak. Ritka képesség, hogy a művészet ilyen jogfosztása Grendel Lajost távolról sem kedvetlenül el, sőt szárnyalásra, vagy legalábbis mind újabb nekirugaszkodásra készíti. A kötetben közreadott *Szép história* című beszélyében és az áprilisi Irodalmi Szemlében megjelentetett *Könyvulakban történeti „áltárvatlatot”* keresve próbálja kimutatni, hogy bizonyos önisméltések ellenére is, bizonyos sorsdöntő tettek játékká szelídülése alkalmával is mint igényli, hiszi és hiteti magát az ember, hogy múltjáról s jövődjéről dönt. Illúzió? Önáltatás? Miért volna az, ha segít élni? Kérdés-felelet egymást cáfoló esélyeit mosolyos jókedvvel jeleníti meg mindkét írás, az elbeszélő kedély olyan frissességével, hogy nem gyanakodhatunk sem cinizmusra, sem pesszimizmusra. Az író ugyan nem mutat „kiutat”, nem rajzol álmodott távlatokat, vagy a messiás jövőjében inkarnálódó ideálokat. Típusok, helyzetek, megnyilvánulások árnyalt rajzát adja s ebben teremti meg reményét: a még ismeretlen — lehetséges jó.

Kockázatos dolog az első kötet után írói pályát jövendőlni, mégis úgy tetszik, hogy Grendelt érzékenysége, elbeszélő alkata — kivált a *Tizennyolc nap* és a *Hűtlenek* alapján — a regényírásra jelöli. Olyan műformára, ahol szélesebb a társadalomrajz, a figurák belső életének szabadabb tér kínálkozik, s el lehet ejteni a novellákban máig kötelező „csattanó”, tanulság vagy más efféle lezárás kényszerűségét. Ehhez már „csak” fegyelem s idő kell, a tehetség ugyanis megvan hozzá. (*Madách.*)

BERKES ERZSÉBET

